

TOPONIMIKA I KARTOGRAFIJA¹

Branko BORČIĆ — Zagreb*

ZUSAMMENFASSUNG — Die Untersuchung der geographischen Namen ist von der besonderen Bedeutung für die kartographische Wissenschaft und Tätigkeit. Geographische Namen auf Karten haben viel grössere Bedeutung als es gewöhnlich annerkant ist. Deswegewen ist die Erfassung der geographischen Namen und hre Schreibweise in ganzer wissenschaftlicher und technischer Tätigkeit eines Volkes und der ganzen Menschkeit ein wichtiger Faktor. Bei der UNO besteht eine Expertengruppe die die Tätigkeit aller Länder, die in vierzehn Regionen geteilt sind, vereinigt. Jugoslawien gehört zur siebenten Region zusammen mit Bulgarien, Tschechoslowakei, Poland und Ungarn. Dieser Artikel ist in Rahmen der Zusammenarbeit der Mitglieder dieser Region geschrieben.

Toponimika (grč. topos = mjesto, onima i onoma = ime, naziv) ili toponomastika (grč. onomastikos = imenski, koji se odnosi na ime), kao nauka o geografskim nazivima, proučava njihov postanak, razvitak i današnji oblik, njihov smisao po značenju, po leksičkom sastavu i gramatičkom oblikovanju, po njihovom izgovoru (fonetici) i načinu pisanja (ortografiji), kako u jednom (sopstvenom) jeziku, tako i u transkripciji iz jednog jezika u drugi.

Kraće rečeno: toponimika (toponomastika) je potpuno samostalna naučna disciplina koja se bavi sa svestranim izučavanjem geografskih naziva.

U ovoj definiciji posebno se ističe njena potpuna samostalnost, što ne bi bilo potrebno, a ni opravdano, jer nijedna naučna oblast i disciplina nije potpuno samostalna, da se često ne čuje: da se toponimika — u sistemu nauka, nalazi negdje između lingvistike, geografije i povijesti. Isto tako postoje mišljenja da je toponimika predmet proučavanja ovih triju naučnih disciplina; ili da je dio lingvistike, iako obuhvaća samo geografske nazive.

Činjenica je — pak — da ove tri naučne discipline u najvećoj mjeri koriste toponimiju, kao predmet izučavanja toponimike, u svojim znanstvenim istraživanjima, primjenjujući metode kojima se koristi toponimika, a koristeći jedno od osnovnih svojstava toponimije: postojanost i trajnost.

¹ Ovaj rad nastao je u okviru znanstvene teme »Izbor sadržaja i izrada uzornih listova za geografski i tematski atlas SR Hrvatske«, na kojoj rade članovi Zavoda za kartografiju a financira je Republički fond za naučni rad SR Hrvatske.

* Prof. dr Branko Borčić, Zagreb, Geodetski fakultet, Kačićeva 26.

To svojstvo toponimije ili geografskog nazivlja služi kao i stari spomenici koji omogućavaju prodiranje u dubinu povijesti čovječanstva, kultura i jezika. Mnogi nazivi govore o stvaranju i postojanju raznih plemena i naroda, te smjenama jednih s drugima. Stabilnost geografskih naziva daje mogućnost ispoljavanja onih elemenata jezika, koji su davno išezli iz njegovog suvremenog govornog sastava. Pomoću toponimije i toponimike mogu biti objelodanjeni ostaci arkaizama i tuđih jezika u sadašnjem govoru, ili stare osobine dijalekata, mogu biti značajan putokaz u izučavanju leksikologije, sintakse i fonetike. Isto tako, toponimija pruža dragocjen materijal koji se odnosi na povijest, etnografiju, arheologiju i botaniku.

Izučavanjem toponimije dolazimo do saznanja o teritorijalnim granicama raznih naroda, o kretanju ili miješanju plemena i naroda, o karakteru zemljišta i rastinja, o dalekoj prošlosti, o prvobitnim zanimanjima u pojedinim naseljima i oblastima itd. Iz ovih mogućnosti toponimije proizlazi isprepletenost toponimike i naprijed spomenutih naučnih disciplina.

Sličan je slučaj i s kartografijom, za koju se vrlo često kaže da je to nauka, koja dijelom pripada geodeziji, dijelom geografiji i dijelom likovnoj umjetnosti. Možda bi se moglo reći, da je to nekad i bilo tako.

Danas možemo određeno reći da je kartografija potpuno samostalna nauka kojoj je predmet proučavanja povjest, načini (konceptije i metodika) izrade, korišćenja i održavanja karata.

Činjenica je opet, da kartografija u svojoj znanstvenoj i praktičnoj djelatnosti koristi dostignuća mnogih znanstvenih disciplina, a posebno astronomije, matematike, geodezije i geografije, vodeći računa o načelima grafičke i likovne umjetnosti, kad se radi o estetskom izgledu njenog finalnog proizvoda — karte.

Namjera ovog članka nije da mjerodavno i definitivno odredi položaj toponimike i kartografije u nizu ostalih znanosti, nego da određenije uspostavi njihov međusobni odnos. Njihov međusobni odnos ostvaruju geografski nazivi, koji sa teoretskog stanovišta više zanimaju toponimiku, a s praktičkog kartografiju.

Neke od naprijed spomenutih zadataka toponimike susrećemo i u teoretskoj kartografiji, kad je riječ o proučavanju načina prikupljanja, pisanja i transkripcije, kao i o prihvatanju sadašnjih oblika ili stanja geografskih naziva.

Zajednički problemi doveli su i do dvaju usmjerenja u toponimici — to su:

- *kartografska toponimika* i
- *toponimska kartografija*.

Kartografska toponimika razmatra toponime od njihovog prikupljanja do upotrebe na kartama, a toponimska kartografija bavi se prikazivanjem toponima kao glavnog sadržaja tematskih karata i atlasa, kad se radi o proučavanju toponima s obzirom na njihov postanak, razvitak i sadašnje stanje.

Zahvaljujući činjenici da se je toponimika nalazila na sredokraći lingvistike, geografije i povijesti, mnogi problemi iz njenog područja čekaju na konačna, znanstvena rješenja, a među njima i pitanje toponimičke ili toponomastičke terminologije. Tako je terminologija, kao predmet proučavanja najbliža lingvistima, koji su najmjerodavniji da je sastavljaju, proučavaju, objašnjuju i njeguju, a što je od posebnog značaja, da je i ujednače. Različita značenja istoga termina, kao i ista značenja raznih termina

stvaraju velike teškoće u njihovoj primjeni, što možda toliko ni ne smeta teoretičarima-lingvistima, jer se oni međusobno vrlo dobro razumiju i lakše snalaze u obilju termina, poznavajući njihovo porijeklo (etimologiju) i značenje (semaziologiju). Možda je i to jedan od razloga što nam je terminologija i u ovom području toliko neujednačena i što je još uvijek predmet razmatranja na svim odgovarajućim stručnim i naučnim sastancima.

Činjenica je, ako za jedan pojam, ili za jedan predmet imamo više naziva, da to predstavlja bogatstvo jednog jezika, ali ako se radi o terminima koji svoje porijeklo vuku iz stranih jezika, onda je sretnije rješenje da za jedan pojam imamo jedan termin odnosno da jedan termin označuje samo jedan pojam. Ako imamo više termina za jedan pojam, onda im treba odrediti prioritet ili jednakost primjene.

Razmatrajući današnju toponomastičku terminologiju nužno je osvrnuti se najprije na naziv nauke kojoj su predmet proučavanja vlastita imena. Za tu nauku postoje nazivi: *onomastika*, (onomika) *ononimija*.

U nas se je potpuno udomaćio termin *onomastika* (grč. *onomastikos* — imenski, koji se odnosi na ime) i prema tome stekao preimućstvo u koje je vrlo teško, a možda nije ni potrebno, dirati. Ipak je nužno spomenuti da bi u duhu našeg jezika, a oslanjajući se na slične termine grčkog i latinskog porijekla, kao što su *botanika*, *lingvistika* itd., više odgovarao izraz *ononimika*. Jer, za tvorbu imenice svakako je uputnije koristiti imenicu, a ne pridjev. Termin *ononimija*, koji u nas nije našao primjenu, ne može se ni koristiti sinonimno uz termin *onomastika*, jer je *ononimija* predmet proučavanja (sveukupnost vlastitih imena) *onomastike* ili *ononimkie*. Odgovarajuće izvedenice od *onomastike* su *onomastički*, koji se odnosi na *onomastiku*, *onomastičar* ili *onomast*, ali je bolje *onomastičar*, analogno prema *matematičar*, *fizičar* itd., *onomastikon*, *onomastik* (bolje je *onomastikon*). Pri tome treba razlikovati *onomastik*, kao *onomastičku* jedinicu, tj. sam naziv ili ime, i *onomastikon*, kao spisak imena ili naziva. *Onomastikon* je ujedno pjesma u slavu nečijeg imendana (ili rođendana).

Analogno bi trebalo razmatrati nazive i posebne grane *onomastike* ili *ononimike*: *antroponimiku* (*antropomastiku*) i *toponimiku* (*toponomastiku*).

Antroponimika je nauka o ljudskim vlastitim imenima (ličnim, porodičnim, rodovskim, plemenskim i sl.), a *toponimika* je nauka o geografskim nazivima. Iz naprijed navedenih razlika zaslužuju prednost termini »*antroponimika*« i »*toponimika*« pred terminima »*antroponomastika*« i »*toponomastika*«. Nužno je spomenuti da su ovi termini predmet razmatranja i u krugovima *onomastičara*, pa i *slavenskih onomastičara*. U tim raspravama svakako bi bilo potrebno da se razgraniče značenja termina: *antroponimika* i *antroponomastika* prema *antroponimija* i termina *toponimika* i *toponomastika* prema *toponimija*.

Naime, termin *antroponimija* označava sveukupnost ljudskih vlastitih imena, i oni su predmet proučavanja *antroponimike* ili *antroponomastike*, dok termin *toponimija* označava sveukupnost geografskih naziva koje proučava *toponimika* ili *toponomastika*.

Nužno je utvrditi da naši filolozi — ponekad — ne prave razlike u značenju ovih termina, nego ih proizvoljno primjenjuju, dajući — i u istim

publikacijama — istom terminu razna značenja ili raznim terminima ista značenja.¹

Prije nego što predemo na daljnja razmatranja termina »toponimika« i toponimija, kao predmeta proučavanja toponimike (toponomastike), nužno je da razmotrimo upotrebu izraza »ime« i »naziv«, kad se radi o terminu geografsko ime i geografski naziv.

Ne upuštajući se u dublja i iscrpnija izlaganja i navođenje primjera iz naše i inozemne prakse, koji bi išli u prilog jednome ili drugome terminu, jer to će svakako još pretesti naši filolozi, ograničit ćemo se samo na konstataciju da je bolje primjenjivati izraz geografski naziv nego geografsko ime. U duhu našeg jezika, a to se ne može naučiti u školi i naći u pravilima lingvistike, imena dobivaju i imaju živa bića, a nazive predmeti i pojave. Izgleda da je to tako i u ostalim slavenskim jezicima, jer je tako to iznio i J. Svoboda (Prag) u svojem referatu o slavenskoj onomastičkoj terminologiji na III konferenciji međunarodne komisije za slavensku onomastiku, održanoj od 14. do 17. rujna 1966. godine u Liblicama kod Praga.

U nas se vrlo često čuje izraz geografsko ime, a najviše pod utjecajem njemčkog geographische Name ili Ortsnamenkunde, iako i njemački jezik ima riječ naziv = Benennung a i riječ Name može značiti i naziv.

Smatramo da je geografski naziv mnogo prihvatljiviji izraz i da ga treba u potpunosti usvojiti, otklanjajući nepotrebnu dvojakost kojom ne obogaćujemo jezično blago, iako će to biti duži proces, jer i dobri znanstveni radnici skloni su da zadrže ono što su više puta čuli i primjenjivali.

Iz ovoga sliedi da toponimiju čine svi geografski nazivi, odnosno da je toponimika (toponomastika)¹ nauka o geografskim nazivima. Toponimika je u prvo vrijeme bila ograničena na izučavanje naziva naseljenih mjesta, otuda joj potječe i naziv, kao i toponimiji, ali danas ona ima šire značenje, jer se bavi i izučavanjem naziva voda i vodnih tokova, zemljišnih oblika i svih objekata i regiona, koji su zbog svojeg položaja i karakteristika dobili svoj naziv.

Stoga nam se čini opravdanim, kad je u pitanju kartografska djelatnost, da je pogodnije kada razmatramo vlastite geografske nazive, da bismo termin toponim mogli primjeniti samo za naseljena mjesta, dakle u mnogo užem smislu prema dosadašnjem njihovom korišćenju...

Geografske nazive nužno je podijeliti na opće i vlastite geografske nazive. Opći geografski nazivi označuju geografske elemente i objekte, kao i geografske prostore iste vrste, bez obzira na njihov geografski položaj.

Geografski elementi su: sve vode, svi zemljišni oblici i sva vegetacija (Zemljin pokrivač). Geografski objekti su djela ljudske aktivnosti i uslovljenosti (za prostore) koji znatno mijenjaju značaj i izgled geografskih ele-

¹ Mate Hraste: Antroponimija i toponimija općine hvarske, Hrvatski dijalektološki zbornik, I, 331, Zagreb, 1956.

Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja, Anali Leksikografskog zavoda FNRJ, III, Zagreb, 1956. (priredio B. Jurišić).

Ive Jelinović: Toponomastika sjeverozapadnog dijela otoka Krka, Filologija, 2, str. 13, Zagreb, 1959.

Petar Šimunović: Toponimija otoka Brača.

¹ Sinonimi su: toponimologija, toponomalogija, toponimatologija, toponomatologija, toponimatalogija, ali se rjeđe primjenjuju.

menata; to su naseljena mjesta i sve vrste prometnica sa svim njihovim sastavnim dijelovima.

Geografski elementi i geografski objekti i prostori dalje se raščlanjuju na toliko vrsta i imaju toliko naziva da je njihov broj moguće iscrpnije prikazati samo u rječnicima općih geografskih naziva.

Geografski vlastiti nazivi označuju samo jedan određeni geografski element, objekt i prostor, čija određenost slijedi iz geografskog položaja. Relativno su rijetki slučajevi da isti vlastiti naziv ima više naselja, rijeka itd.

Opći geografski nazivi su od interesa za filologe, geografе i povjesničare, dok su za kartografe oni važni kao sastavni dijelovi vlastitih geografskih naziva.

Ako usvojimo ovaj dogovor možemo reći, da se vlastiti geografski nazivi dijele na ove grupe:

- *toponime*, nazive za naseljena mjesta
- *hidronime* (grč. hidro = voda), nazive za vode i vodene tokove,
- *oronime* (grč. oros = brdo), nazive za zemljišne oblike
- *regionime* (lat. regio = oblast), nazive za razne teritorijalne jedinice, i
- *insulonime* (lat. insula = otok), nazive za otoke.

Dok su se neke od ovih grupa, a posebno hidronimi, uvelike osamostalile, dotle se druge tek uvađaju u stručnu terminologiju i praktičnu upotrebu.

Neke od ovih grupa dijele se već na vrste. Tako toponime dijelimo na:

- *domicilonime* (lat. domicilium = zavičaj, stalno mjesto boravka) nazive svih naseljenih mjesta, kao i svih njihovih dijelova,
- *domusonime* (lat. domus = dom, kuća) nazive samostalnih objekata uz naseljena mjesta i njihovu povezanost.

Hidronime dijelimo na:

- *potamonime* (grč. potamos = rijeka), nazive tekućih voda: rijeka, potoka, kanala itd. i objekata uz njih;
- *limnonime* (grč. limne = mrtva voda, jezero, ribnjak), nazive za sve stajaće vode i močvare kao i nastale akumulacije voda, bez obzira na namjenu;
- *mareonime* (lat. mare = more), nazive mora i oceana i njihovih dijelova.

Svi geografski nazivi, bez obzira kojoj od naprijed navedenih grupa pripadaju, mogu se podijeliti na više načina.

Prema veličini objekta i prostora dijelimo ih na:

- *mikrotoponime* (grč. mikros = mali), nazive za manje objekte i prostore. Mikrotoponimi su od posebne važnosti u razmatranju općih geografskih naziva, oni zapravo predstavljaju bogatstvo jednog jezika i često su vrlo važan pokazatelj filologu i povjesničaru, prvo o postanku i razvitku samog naziva, a drugome su oni spomenici minulih vijekova.
- *mezotoponime* (grč. mesos = srednji), nazive za objekte i prostore, kao i njihove skupine srednje veličine, i
- *makrotoponime* (grč. makros = velik), nazive za objekte i prostore, kao i njihove skupine, velikih dimenzija i velikog značenja.

Prema vremenu i načinu postanka geografski nazivi obično se dijele na:

- *iskonske* ili *prvobitne*, odnosno autohtone ili aborigine (grč. *autos* = sam, *hton* = zemlja, *htonios* = domaći, starosjedilački, samonikao, lat. *ab* = od, *origo* = porijeklo) koji potječu iz najstarijih vremena. Ove geografske nazive ponekad nazivamo dostupratne.
- *supstratne* (lat. *substratum* = podloga, osnova, okosnica), koji se već naslanjaju na iskonske (autohtone) nazive, i
- *suvremene*, koji su danas pravovaljani i u upotrebi.

Zbog načina pisanja na kartama važna je podjela geografskih naziva na:

- *endotoponime* (grč. *endon* = unutra, kod kuće) nazive koji se nalaze u granicama jedne države; (obično one koja se prvenstveno prikazuju na karti), i
- *egzotoponime* ili *egzonime* (grč. *ekso* = izvan, izvan kuće, izvan zavičaja), nazive koji pripadaju područjima izvan granica jedne države, (obično one koja se prvenstveno prikazuju na karti).

Geografski nazivi se mogu razmatrati i dijeliti prema sastavu jedne ili više riječi koje čine naziv. Tako kažemo da postoje

- *čisti* ili *monolingvni* (grč. *monos* = sam, jedini i lat. *lingua* = jezik) geografski nazivi, i
- *hibridni* ili *bilingvni* (lat. *bis* = dvaput i *lingua* = jezik) geografski nazivi (lat. *hibrida* = mješanac, melez, vuče porijeklo iz grčkog *hibris* = obijestan čin).

Čisti geografski nazivi imaju svoje porijeklo samo u jednom jeziku. To može biti naziv iz jezika naroda koji sastavlja kartu (Zagorje) ili iz nekog drugog jezika (Portorož).

Hibridni geografski nazivi mogu biti sastavljeni u raznim kombinacijama najčešće od riječi iz dva jezika.

Legrad (mađ. *le* = donji, grad) je kovanica od mađarskog i srpsko-hrvatskog (hrvatskosrpskog) jezika.

Crna punta (lat. *punta* = vrh, šiljak, rt) naziv je sastavljen od srpsko-hrvatske (hrvatskosrpske) i talijanske riječi.

Mnogo vlastitih geografskih naziva ima svoje porijeklo u općim geografskim nazivima koji bliže označuju objekte ili prostor na koji se odnose. U tom slučaju najčešće opći geografski nazivi postaju vlastiti. To je obično kod domicilonima, npr.: *Izvor*, *Jezero*, *Ada*, *Kula*, *Čuprija* itd. Neki od tih naziva su se vrlo malo izmijenili i to više zbog sklonosti stanovnika nekog kraja da zanemaruju neke glasove, npr.: *Umka* od *humka*, *Ram* od *hram*.

Na sličan način postali su i vlastiti geografski nazivi:

- prema nazivu biljaka (fitotoponimi grč. *fiton* = biljka), npr.: *Topola*, *Kestenovac* itd.,
- prema nazivu životinja (zoonimi, grč. *zoon* = životinja), npr.: *Konjic*, *Zečevo*, *Grlovac* itd.,
- prema boji onoga što označuju: *Crvenka*, *Zelenika* itd.
- prema položaju koji zauzimaju i gdje se nalaze: *Višegrad*, *Medvode*, itd.,

- prema obliku i kvaliteti zemljišta: *Ravna, Podvio, Doli, Krško, Slatina, Črni kal* itd.,
- prema svojem položaju s obzirom na strane svijeta: *Istok, Južna uvala* itd.

Iz navedenih primjera vidimo da se radi o geografskim nazivima koji svoj sastav (strukturu) i značenje zasnivaju na svojstvima objekata i prostora koji pobliže označuju. Ta svojstva mogu biti: izgled i položaj zemljišnih oblika, kakvoća zemljišta, vrste životinjskog i biljnog svijeta u blizoj okolini, i sl.

Sličnu grupu čine geografski nazivi koji u svojem sastavu sadrže imena ljudi i sve šta se odnosi na ljudsku djelatnost, i njih je lako prepoznati po njihovu značenju.

Tu su u prvom redu antropotoponimi (grč. antropos = čovjek), koji su nastali od imena i prezimena ljudi, zatim od pseudonima, hipokoristika, od profesija i položaja ljudi u društvu itd.

Dosta je općih geografskih naziva postalo prema karakterističnim dijelovima ljudskog tijela: glava, glavica, nos, zub, ruka, rukavac itd.

Prema načinu građenja i sastavu riječi i njihovoj povezanosti geografske nazive dijelimo na:

- prave (Petrovac)
- opisne (Petrovac na Mlavi) i
- dodatne (Tehnički fakultet Zagreb).

Poznavajući, bar u ovim granicama, postanak, podjelu i svojstva geografskih naziva može se pristupiti razmatranju načina prikupljanja i obrade geografskih naziva.

Prikupljanje geografskih naziva je vrlo složen i odgovoran posao, posebno ako sakupljač ne poznaje jezik i pismo naroda o čijim se nazivima radi. Prikupljanje geografskih naziva obično vrše topografi (geodeti) u toku premjera zemljišta, bez obzira koja se metoda snimanja primjenjuje. Što je mjerilo snimanja krupnije sve su brojniji geografski nazivi koje treba prikupiti. Na topografskim planovima i kartama malim umanjena nalaze se gotovo svi nazivi ulica, trgova, puteva i zvanih mjesta, dok već na topografskoj karti u umanjenju 1:25 000 dosta tih naziva moramo ispustiti.

Uza sve to, najčešće je karta umanjena 1:25 000 glavni izvor informacija, kad se radi o toponimiji jednoga kraja, uz svjesno saznanje da su mikrotoponimi dobili svoje nazive samo u onoj mjeri koliko nam je dopuštalo umanjenje karte.

U toku snimanja topograf zapisuje geografske nazive na oleatama naziva ili skici premjeravanja prema iskazu mjesnog stanovništva, koje je često nepismeno. U tom slučaju se moramo osloniti samo na usmena saopćenja, koja ćemo često netočno čuti i zapisati, pogotovo ako ne poznajemo glasove i pismo (slova) jezika na kojima su izgovoreni. U tom slučaju, mnogo je uputnije geografske nazive prikupljati pomoću magnetofona, uz istovremeno zapisivanje naziva onako kako smo ga čuli od prisutnog ispitnika.

Sakupljanje naziva ne bi smjelo zavisiti od metode snimanja, ali je očividno da je topograf koji je vr.io snimanje geodetskim stolom i kipre-

gelom bio u povoljnijoj situaciji nego topograf koji vrši sakupljanje samo za vrijeme fotogrametrijske interpretacije (dešifriranja fotogrametrijskih snimaka).

Stoga je potrebno sakupljanju geografskih naziva — u današnjim uslovima — obratiti posebnu pažnju, da nam ne bi karte osiromašile u nazivima, a tim i jezik u bogatstvu riječi. To naročito važi za vlastite geografske nazive mikrotoponima (potesa, rudina, pašnjaka) za koje se — ponekad — pretpostavlja da nisu od naročite važnosti.

Novim metodama snimanja (fotogrametrija i satelitsko snimanje) i uvođenjem postupaka automatizacije u klasične metode snimanja (automatska registracija podataka) sve više se skraćuje vrijeme za izvođenje premjera na zemljištu, a time je topograf sve manje u mogućnosti da se obavijesti o broju i ispravnosti geografskih naziva. Tu je velika odgovornost geodetskih stručnjaka (topografa), jer sve ostale struke — bez izuzetka — oslanjaju se na tako sakupljene podatke.

Pisanje geografskih naziva susrećemo u pisanim djelima i na kartama. U principu, u oba ova slučaja geografske nazive trebalo bi pisati na isti način, izuzimajući beletristiku kad je riječ o prošlim događajima i tradicionalnim nazivima i — što je potpuno razumljivo — povijesnim kartama.

Međutim, svakodnevno se možemo uvjeriti da u pisanju geografskih naziva vlada potpuna neujednačenost, kako u samom načinu pisanja i određivanju principa pisanja, tako i u sprovođenju tih principa i propisanih pravila.

Neosporna je činjenica da je karta izvor i osnovni dokument — za sve prilike — pa i u pisanim djelima, kad se radi o pisanju geografskih naziva.

Stoga je najvažnije da geografski nazivi budu točno napisani na kartama. Karta postaje sve češće suputnik i savjetnik ljudske djelatnosti. Osvrnimo se samo na autokarte i razne turističke karte, kojima se koristi običan čovjek, da ne spominjemo sve veći broj tematskih karata koje služe raznim strukama u svakodnevnom radu.

Kad je riječ o pisanju geografskih naziva na kartama, onda se redovno koristimo, jer smo na to i prisiljeni, naprijed navedenom podjelom na

endotoponime i
egzotoponime (egzonime).

Iako izgleda da u pisanju endotoponima ne bi trebalo da bude posebnih teškoća, ipak one postoje, pogotovo ako se radi o višenacionalnim državama u kojima se koristi više jezika, dijalekata, izgovora i pisama. U tom slučaju veoma odgovornu ulogu ima topograf koji sakuplja nazive, jer on dolazi do podatka o nazivu na najneposredniji način. Tu je najveća opasnost i iskušenje za topografa, jer se geografski nazivi često ne slažu s dijalektom i izgovorom ispitanika. U tom slučaju, najbolje je zapisati geografski naziv u svim varijantama, a uzeti kao ispravan onaj za kojeg se utvrdi daljnjim ispitivanjima (recenzijom) da je točan. Sve razlike u geografskim nazivima, koje su se pojavile u toku sakupljanja nužno je pribilježiti, jer su one dragocjen materijal za dijalektologa. To osobito važi u prikupljanju mikrotoponima (potesa, zvanih mjesta), jer su oni najviše pod udarom promjena.

Prikupljene geografske nazive obavezno treba ispitati (recenzirati) u suradnji lingvisti, geografa i kartografa i onda ih tek koristiti. Najmanje teškoća izazivaju toponimi, pogotovo ako postoji zvanični popis mjesta, a zatim hidronimi koji su najčešće predmet izučavanja lingvisti. U ispisivanju oronima nastupaju teškoće kad su velike planine i doline (makrooronimi) na granici područje gdje se koriste razni jezici, dijalekti i izgovori, kako naroda tako i narodnosti. Tu svakako treba zadržati iskonski (aborigeni) naziv, i to na jednom od jezika naroda dotičnog kraja.

Uz valjano proučena uputstva i njihovo uvažavanje mnoge se teškoće u ispisivanju endotoponima mogu savladati. Mnogo više poteškoća imamo sa pisanjem egzotoponima, jer se radi o geografskim nazivima na stranim jezicima, često pisanim i drugim pismom.

Pisanje egzotoponima redovno je podvrgnuto pravilima i načinima transkripcije. Transkripcija (kad je riječ o geografskim nazivima) je način pisanja geografskih naziva sa jednog jezika ili pisma na druge jezike ili pisma; obično se tu radi o pisanju geografskih naziva pograničnih zemalja na kartama zemlje izdavača karte.

U transkripciji koristimo ove načine:

- izvorno *ortografski* (grč. ortos = prav, pravilan, grafo = pišem) kad se geografski naziv piše onako kako se piše u zemlji kojoj pripada; dakle po pravopisu jezika kojem pripada i sa slovima pisma kojima je izvorno napisan; npr. Wien, glavni grad Austrije.
- *fonetski* (grč. fone = zvuk, glas), kad se geografski naziv piše onako kako se izgovara na jeziku kojem pripada, a piše pismom korisnika: npr. Vin za Wien. Ovaj način je pogodan za one jezike u kojima svakom glasu odgovara jedno slovo, a kao osnovno pravilo važi — piši kako govoriš. Ako to nije slučaj, onda za jedan glas u raznim jezicima imat ćemo razna slova ili razne skupine slova, pa će jedan te isti geografski naziv biti napisan na više načina.
- *transliteracioni* (od imenice transliteracija, lat. trans = preko, litera = slovo), u kojem svako pojedino slovo nekog pisma zamjenjujemo s odgovarajućim slovom drugog pisma, bez obzira kako se to izgovara; npr. Vien za Wien.
- *tradicionalni* (od imenice tradicija, lat. traditio = predanje) kad se za jedan inostrani geografski naziv koristi tradicijom ustaljeni naziv, koji nema nikakve veze s izvornim nazivom; npr. u nas se koristi naziv Beč za Wien. Ovaj način transkripcije može se dozvoliti samo u literaturi i u govoru.
- *prevodni ili translationi* (lat. translatio = prevođenje), kad se inostrani geografski naziv može prevesti na drugi jezik, obično na jezik korisnika; npr. Schwarzes Meer = Crno more.
- *konvencionalni* (lat. conventionalis = koji se osniva na konvenciji) kad se za jedan geografski objekt ili element dogovorno — putem konvencije usvoji jedan geografski naziv; obično na graničnim područjima dviju zemalja.

Svaka država i nacija usvaja jedan ili više od ovih načina u pisanju egzotoponima (egzonima) i to utvrđuje posebnim pravilnicima (instruk-

cijama), rukovodeći se raznim principima i razlozima, među kojima se ponekad naslute i političke pretenzije.

Idealno bi bilo, a što je i neobično potrebno, da što više država usklade svoje pravilnike o pisanju egzotoponima. Stoga Ujedinjene nacije ulažu velike napore da se dođe do što usglašenijeg načina pisanja (jednostavnije standardizacije) geografskih naziva, u svim sredstvima javnih informacija, a prvenstveno na kartama. U tu svrhu organizirane su od strane Ujedinjenih nacija dosada dvije konferencije za standardizaciju geografskih naziva: prva u Ženevi 1967. a druga u Londonu 1972. godine. U radu tih konferencija težilo se ujednačenosti toponimističke terminologije. U radu obiju konferencija mnogo se govorilo o pisanju egzotoponima, odnosno egzotoponima. Kako se radi o geografskim nazivima, čini nam se da je izraz egzotoponim bolji od naziva egzonim, jer egzonimi mogu biti nazivi za bilo koje predmete koji se koriste u jednom jeziku, dok u jeziku korisnika postoje za te iste predmete drugi nazivi.

Svaki od navedenih načina transkripcije ima svojih dobrih strana, a i nedostataka. Danas preovladava mišljenje da bi sve vlastite geografske nazive trebalo pisati izvorno ortografski, što bi bilo i najjednostavnije. Nedostatak je ovog načina što on traži poznavanje stranih jezika da bi se geografski naziv mogao valjano izgovoriti ili napisati.

Fonetski način transkripcije pogodan je za one jezike koji za svaki glas imaju posebno slovo. U svim drugim slučajevima stvara poteškoće, pogotovo kad se izgovoreni naziv transkribira na jezike koji za jedan glas imaju više slova ili raznih skupina slova. Što bi vrijedilo fonetski napisati jedan kineski geografski naziv onako kako ga čuje englez i napiše po pravopisu a što se vrlo često dešava. Međutim, kad se radi o transkripciji geografskih naziva koji su pisani raznim pismima, onda fonetski način pisanja ima svojih velikih prednosti. Razumije se uz pretpostavku da se transkribiraju na pismo koje za svaki glas ima samo jedno slovo.

Takvog pisma koje bi obuhvatilo glasove svih jezika nema, ali uz malu nadopunu srpskohrvatske odnosno hrvatskosrpske latinice ili ćirilice moglo bi se doći do zadovoljavajućeg rješenja. Na taj bi način dobili geografske nazive s jedinstvenim izgovorom. Danas u svijetu preovladava upotreba latinice, iako je ćirilica praktičnija, pogotovo za pisanje geografskih naziva na kartama, jer nema diakritičkih znakova, a potpuno je ostvaren zahtjev da za svaki glas srpskohrvatskog jezika imamo posebno slovo. Uza sve to vjerojatnije je da će latinica sve više dolaziti u primjeni, a u tom smislu kreću se i međunarodni dogovori kad je riječ o standardizaciji geografskih naziva.

Kad je riječ o međunarodnim dogovorima onda bi bilo nužno da se utvrdi šta pojedine države mogu da urade unutar svoje državne zajednice. Kako su razne države različitih mogućnosti u svim područjima kulturne i naučne djelatnosti, poželjno bi bilo da grupa eksperata pri Ujedinjenim nacijama izradi opća uputstva za standardizaciju geografskih naziva. Istovremeno bi bilo poželjno da se prikupe podaci što je do sada urađeno u pojedinoj zemlji na standardizaciji geografskih naziva. To bi se moglo postići u okviru rada konferencija Ujedinjenih nacija za standardizaciju s tim da se postave konkretna pitanja na koja bi odgovorila svaka država učesnica na konferenciji. Odgovori bi trebali biti iscrpniji, nego što je to

slučaj bio u dosadašnjim izvještajima pojedinih država. Sve te odgovore bi sredila radna grupa eksperata pri Ujedinjenim nacijama, i savjetovala što bi bilo potrebno da se uradi.

Kao onsovni zadatak konferencija za standardizaciju geografskih naziva bio bi:

- da prikupi i pregleda instrukcije za pisanje i transkripciju geografskih naziva svih država koje ih imaju,
- da poradi i pomogne onim državama koje tih instrukcija nemaju, da ih što prije izrade, i konačno,
- da nastoji da se sve te instrukcije što više ujednače, što bi bio najveći i konačni cilj međunarodne suradnje, kad se radi o standardizaciji geografskih naziva.

Kao što je poznato, konferencije Ujedinjenih nacija za standardizaciju geografskih naziva raspravljale su gotovo o svim pitanjima koja su od važnosti za pisanje geografskih naziva, počevši od prikupljanja do transkripcije. Donešeni su vrlo važni i korisni zaključci, gotovo sa svim problemima koji su bili na dnevnom redu konferencija, tako da bismo na prvi pogled mogli biti zadovoljni. Međutim, ako pogledamo izrađene karte, a posebno atlase velikih izdavačkih kuća, pa i naučnih ustanova, lako se može utvrditi da se ne pridržavamo prihvaćenih zaključaka, pogotovo u transkripciji geografskih naziva pograničnih teritorija i primjeni egzotoponima. Treba se nadati da će boljim upoznavanjem zaključaka konferencija Ujedinjenih nacija za standardizaciju geografskih naziva, iako oni nisu obaveznog karaktera, doći i do njihove šire primjene.

Naše razmatranje o »Toponimici i Kartografiji« završavamo s napomenom da je područje njihove povezanosti daleko šire i obimnije nego što je obuhvaćeno s ovim prikazom. Zajednički problemi mogli bi se približno obraditi u okviru ovih teza:

Kartografski način istraživanja u toponimici,

Kartografska toponimika, gdje se misli na

- predmet i probleme kartografske toponimike,
- prikupljanje geografskih naziva,
- proučavanje i tumačenje endotoponima i egzotoponima, i
- pisanje geografskih naziva na kartama.

Povijesne karte kao izvori koji govore o postanku i promjenama geografskih naziva.

Geografski nazivi kao tumači i svjedoci povijesnih promjena i događaja, koji su se odigrali na izvjesnom području.

Tematse karte i njihova primjena u izučavanju toponimike.

Izvori za sastavljanje toponimističkih karata.

Svakako ovim letimičnim nabrojanjem nisu ni blizu iscrpljena sva područja na kojima se susreću toponimika i kartografija, ali je ukazano gdje se susreću ove dvije naučne discipline, kad je riječ o sadržaju i predmetu njihovih znanstvenih istraživanja.

LITERATURA:

1. Pospelov, E. M.: Toponimika i kartografija. Moskva, »Mysl'«, 1971.
2. Stepanov, M.: Toponimi na našim kartama. Kartografija u prostornom planiranju. Ljubljana 1973.